

JUSTH ZSIGMOND ISMERETLEN NAPLÓI ÉS MÁS KÉZIRATAI.

A Széchényi Könyvtár új szerzeménye.

1894-ben, alig harmincegy éves korában, vitte el a tüdőbaj JUSTH ZSIGMONDOT az élők sorából; derékbatört pálya, amely mégis már nemcsak ígéretekben volt gazdag. Újtörekvésű, az analízis friss nyugati élményét merészen érvényesítő elbeszélések, megfigyelésekben gazdag cikkek, egy sokoldalú, művelt szellem beszámolóí, francia tapasztalatok és magyar élmények, a reális társadalomrajz és az élesszemű társadalmi kritika komoly kísérletei adták meg munkássága rangját; ha tehetsége egészében mögötte is maradt célkitűzéseinek, azért volt, mert túlmagasra szabta őket és nem volt hajlandó megalkudni. A legválasztékosabbat kereste mindenben, emberekben, társaságban csakúgy, mint eszmékben és szépségben. Egyénisége volt a követelőző, s ha a műveket nem is mindig, életformáját teljesen kénye-kedve szerint tudta átalakítani. Innen a kortársaira gyakorolt szuggesztiója és ma újraéledő varázsa.

Személyisége eddig munkáiból szólott hozzánk, valamint a már közzétett levelekből, amelyek érdekessége ízelítő a körülbelül 2000 darabból álló és csak 1944-ben, halálának ötvenedik évfordulóján hozzáférhető levélhagyaték gazdagságából. (Zárt letét az Országos Széchényi Könyvtárban.) Annál öröndetesebb, hogy most olyan közvetlen forrás került elő, amelyről eddig semmi tudomásunk nem volt: kétrendbeli naplója öthavi párizsi tartózkodásáról (1887 január 1-től május 31-ig) és negyedévi itthoni társasági életéről (1889 március 15-től június 5-ig). Kiszakított-ságuk nem véletlen; mindkettő életének egy zárt periódusáról ad képet, láthatóan azzal a céllal készült, hogy mintegy sűrített ki-vonatban tárja fel ismétlődő párizsi útjának és itthoni környeze-tének érdekességeit. Napi események, de az elemző regényíró szemével megfigyelve, tudatosan gyűjtött nyersanyag a műveihez.

A naplóköteteket más eddig lappangó munkákkal együtt a napokban szerezte meg a Széchényi Könyvtár DR. JUSTH JÁNOS aradmegyei földbirtokostól, JUSTH ZSIGMOND fivérének, GYULÁNAK, a neves függetlenségi politikusnak a fiától. A kéziratok részletezése a következő:

1. *Ádám*. JUSTH ZSIGMOND első, kéziratban maradt regénye. (1939/18. növedéknaplószám.) 20×16 cm-es füzet, csonkított kék papírfedéllel. A regény JUSTH eredeti kézírásában 272 levélre terjed, nyomdára készen, csak egy lapra írva; címe még hiányzik. Utána 113 számozatlan üres levél.

A regényt 1885-ben írta, kommuniké jelezte is a megjelenését; ez azonban valami okból elmaradt és első könyve 1887-ben a *Káprázatok* novelláskötet lett. Ő mondott le vajjon a megjelenéséről, érezve hibáit? Lehetséges. A regény falusi környezetben játszódik, de későbbi falutörténeteitől eltérően hősei nem parasztok, hanem a helybeli intelligencia. Tárnya analitikus mintaképeinek megfelelően *un drame passionné*; a református lelkész szenvedélyes, a kicsinyes falusi világba nem illő feleségének Leonának viszonya az új káplánnal, Ádámmal, aki az egész regény folyamán bágyadtan és éppen ezért sikertelenül küzd vétké ellen. Titkukat csakhamar szájára veszi környezetük (amelynek rajzában különben legjobban nyilvánul meg az író eredetisége); végre egy tragikus kontrasztnak szánt, de inkább kissé kómikusnak ható jelenetben, vándorkomédiások előadása közben a férj is értesül a történekről. Haragos kitörését otthon sajnos a szomszédszobából végighallgatja a leánya is, aki titokban szerelmes Ádámba és belebetegszik, majd belehal a leleplezésbe. Leona elmegy a kéznél lévő komédiásokkal, Ádám pedig megsemmisülten rogy a tisztaszívű Margit sírjára. Sajnos a giccs felé hajló témát a lélektani festés sem menti; naív és papirosízű ez is. (Ne felejtjük el, hogy a lélekelemző huszonkettedik évében volt.)

2. Első könyvének, a *Káprázatok*nak kritikái, lapkivágatokban. (1939/21.) Vörösbarna vászonkötésű kötet, 19,5×12,5 cm, 58 levelén egy-egy lapra beragasztott kivágatok, 16 levele üres. Az első előzéklapon JUSTH felírta jelmondatát: „*Vitam meam persequor.*“

A kritikák WOHL STEFANIE, ÁGAY ADOLF, VADNAY KÁROLY, PALÁGYI LAJOS, AMBRUS ZOLTÁN, SZANA TAMÁS, RÁKOSI JENŐ, PETELEI ISTVÁN, RADÓ ANTAL, BRÓDY SÁNDOR, MÉRAY HORVÁTH

KÁROLY tollából valók. A támadóakhoz (főúri alakjait és elemzőkedvét egyformán szemére vetették) JUSTH a szembelevő üres lapon rövid és epés megjegyzéseket fűzött. Így például RÁKOSI JENŐ e mondatához: „Az analitikus írók oly orvosokhoz hasonlítanak, akik viaszból preparálnak maguknak embert s azt boncolják“. JUSTH replikája: „Az analitikus írók, tehát: Tolstoj, Stendhal, Eliot, Dosztojevszki, Bourget stb., stb.“ SZANA TAMÁS cikkét a következő jellemzéssel vezeti be: „Rákosi kritikája a jóakarát álarca alatt limonádészörppel feltálatva.“ BRÓDY SÁNDORRÓL, aki RIEDL ugyanakkor megjelent Arany-könyvét és JUSTH novelláskötetét fogta össze és ismertette fanyalgóan, mint franciáskodást a magyar irodalomban, ezt a személyes meghatározást olvassuk: „*mon ennemi intime*“.

3. *Gányó Julcsa* című regényének színpadi átdolgozása; ötfelvonásos színmű. (1939/18.) Piros papírkötés, vászonhát és sarkak, 34×21,5 cm, 2 számozatlan és 90 számozott levél. Másolat JUSTH sajátkezű javításával és névaláírásával.

Tudjuk, hogy JUSTH a szenttornyai parasztszínháza számára maga is írt néhány kisebb jelenetet, de hogy a komoly, nagy színpadon is szerencsét próbált és éppen legkiválóbb parasztregegyének átdolgozásával,¹ csak most válik közismertté. A darabot a hozzámellékelt igazgatói jelentés tanúsága szerint már írója halála után a Nemzeti Színházhoz is benyújtották, sikertelenül. Íme FESTETICH ANDORNAK, a színház akkori igazgatójának véleménye (1 ívalakú levél):

„Nem közönséges tehetség ambíciózus munkája. Mintha HAUPTMANN GERHARD befolyása éreznék rajta, a nélkül, hogy eredetisége szenvedne.

Magvas, sok helyt erőteljes stílus, biztos kézzel rajzolt alakok. Az igaz életből kiszakított igen egyszerű história — de híjával minden színszerűségnek. Kezdetleges technikája lehetetlenné teszi a színpadon. Kár, hogy a szép tehetségű szerző nem él, mert kétségtelen, hogy képes lett volna színpadra alkalmas darabot írni, sőt talán még ebből is tudott volna olyat formálni. Természetesen

¹ GÁLOS MAGDA értékes dolgozatának *Sigismond Justh et Paris*, Bp. 1933.) egy adata szerint (115. l. jegyzet) RÓZSA MIKLÓS ugyanebből a témából *A bit* címen népszínművet írt, amelyet 1902-ben a Népszínházban be is mutattak. Darabjának JUSTH átdolgozásával való összefüggése kivizsgálásra vár.

alaposan, gyökeresen kellene átdolgozni, formába önteni, amit most már alig szabadna valakinek megkísérelnie, mert az átdolgozó írói egyénisége fogna felülkerekedni oly mértékben, hogy a szerző egyénisége elhomályosodhatnék.“

Ezek után elmondja a darabnak a regény menetét híven követő tartalmát, majd így fejezi be kritikáját:

„Itt-ott megkapó színekkel rajzolt drámai jelenések, közvetlen hang; de kezdetlegesen összerótt jelenetek, lehetetlen forma.

Előadásra nem alkalmas.

Budapest, 1899 április 15.“

A szigorú szakértői véleményt, sajnos, a negyvenév utáni újraelolvasáskor sem lehet megfellebbezni; legfeljebb mai érzékünkkel érdeméül hozhatjuk fel, hogy a népszínművek világában elsőnek kísérletezett a reális ábrázolással, felismerte a parasztság rétegződését, mereven egymásnak szegülő belső osztályait, szektárius hajlandóságát. De ezek alapján mind a regény érdemei, belőlük igazi drámai összeütközést kihozni nem tudott, epikus egymásutánban pergeti jeleneteit. Gányó Julcsával megtörténnek az események, még a tragikus fordulópontokon is bágyadtan és színtelenül.

4. A JUSTH által alapított *Debating Society* (Vitakör) jegyzőkönyve. (1939/21.) Papírkötés, barna félbőrhát, rajta „*Napló*“ felírással; 24×19 cm, 71 levél beírva, 18 levél üres, a végén 1 levél a tagok névsorával és lakáscímekkel.

A vitakört arisztokrata barátaiból alakította meg, 1883 novemberében. Harmincnál több fiatal emberből állott a baráti társaság, BATTHYÁNY, SZÉCHENYI, ZICHY, SZAPÁRY stb. grófokból, kik titkos szavazással egészítették ki körüket és rendszeresen összegyűltek valamelyikük lakásán, hogy egy-egy tanulmányt meghallgassanak s előre kitűzött témák felett vitázzanak. Ezenkívül időnként írókból és költőkből olvastak fel. Az aktív szereplés alapszabályszerűen kötelező volt és derekasan kis is vették részüket belőle. Íme néhány megvitatásra került téma:

A 9. gyűlésen ANDRÁSSY SÁNDOR beszélt a felsőmagyarországi kivándorlásokról, a 12.-en JUSTH a polgári házasságról, a 14.-en SZAPÁRY LÁSZLÓ a magyar hitelintézetekről, sorozatos üléseken megvitaták LE PLAY tanait. Szó volt a francia forradalom és az idegen intézmények hatásáról nálunk, a centralizációról, az ál-

landó hadseregről, a párbajügyről, a sajtószabadságról, a halál-büntetésről, aktuális politikai kérdésekről, mint a főrendiház reformja, új gazdasági elvekről, modern művészi problémákról, mint a realizmus jogosultsága. Vita után szavazással foglaltak állást s rendszeren egy közösen megfogalmazott tételben rögzítették véleményüket. 1885 májusáig, a közbeeső vakációkkal, ötvennél több gyűlésen áldozott az önképzésnek és a politikai, kulturális szerepre előkészülésnek egy olyan fiatal réteg, amely egyébként más szórakozásokhoz volt szokva; a kártyázást és újságolvasást a gyűlések alatt alapszabály tiltotta. A kör lelke és jótékony zsarnoka természetesen JUSTH ZSIGMOND; a viták irányításában ott rejtőzött az ő angolos elgondolása egy művelt, a korszellemet megértő és tekintélye súlyával szolgáló, haladóan konzervatív arisztokráciáról; a társulás önképzőkör volt, de nemzetnevelő célzattal.

5. *Franciaországi napló.* (1939/21.) Dobozba zárt, 17,5 × 11,5 cm nagyságú angol levélpapíron 435 sűrűn teleírt levél; ő maga ívenként számozta. (Az utolsó, 436. levél üres, négy levél, a 111—12-s eredeti számozású, sajnos hiányzik a szövegből.) 1887 január 1-től május 31-ig íródott.

6. *Magyarországi napló.* (1939/21.) Ugyanígy 217 levél. 1889 március 15-től június 5-ig.

A naplókat kiadásukkal kapcsolatban lesz alkalnam részletesen ismertetni; itt éppen csak jelezni akarom, milyen érdekes anyaggal szolgál egy írásmű, ahol a reggeltől estig emberek között járó és embereket megfigyelő író jóvoltából felvonul az akkori Párizs egész társadalmi és szellemi elitje. Sarah Bernhardt, Taine, Huysmans, Bourget, Comtesse Diane, Princesse Mathilde, Verescagin, Antokolszki, Munkácsy, a Faubourg St. Germain típusai, a századvég kozmopolita művészhada arcképét, beszélgetéseit, környezetét kapjuk eleven, könnyű tollú előadásban; kétségtelen, hogy JUSTH legérdekesebb munkája. A magyar rész már személyesebb vonatkozású, de telve általános reflexiókkal, későbbi regényei problémáival; művészet- és társadalomszemléletére elsőrendű forrás. Íróársai: Jókai, Vadnay, Gozdu, Bródy, Szana, művészek: Feszty, Mednyánszky, mágnes barátok, asszonyok, leányok, érdekes családok, feltűnő emberpéldányok seregszemléje ez a kötet is; a szempont mindíg az analitikusé, aki itt a személyes tapasztalatokon és ismerősökön keresztül a magyarság életkérdései felől is tájékozódik. A portréfestő-szenvedélyen túl ez a strukturális ér-

deklódás, a társadalmi fogékonyság adja meg mind a párizsi, mind a magyar kötet értékét. Nem is beszélve a külön művészi gyönyörűségről, amit e jellegzetesen századvégi, egyszerre mondén és artisztikus, életélvező és súlyos válságokkal vívódó vallomás a mai olvasónak nyújt.

7. A szerzemény utolsó darabja az egykor híres és általa nagyrabecsült pesszimista költőnő, LOUISE ACKERMANN költeménykötete, (1939/18.) 1885-ben megjelent összes verseit a hetvenkétéves matróna meleg hangon dedikálta a huszonkétéves fiatal idegennek, aki akkor ismerkedett először Párizssal. „A Sigismond de Justh. Témoignage de la vive Sympathie qu'il m'inspire et du plaisir que j'éprouverai à voir bientôt s'ouvrir devant lui un bel avenir littéraire.“ Ezután egy négysoros idézet egyik szép verséből. A kötet kiegészíti JUSTHnak gyűjteményünkben őrzött, ajánlásokban gazdag könyvtárát. (Lásd KOZOCSA SÁNDOR: *Justh könyvtára. Könyvtári Szemle*, 1935.)

A kiadás a szerzői jogok birtokosának, DR. JUSTH JÁNOS-nak engedélyével történik.

HALÁSZ GÁBOR.